

Тематична рубрика: Теорія та методика навчання (українська література).

УДК 373.5.016:82.01

ПІДРУЧНИК ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 5 КЛАСУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ

THE TEXTBOOK OF LITERATURE FOR THE 5TH GRADE OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL AS A MEANS OF FORMATION OF THE KEY COMPETENCES OF STUDENTS

Яценко Т.О.,

док. пед. наук,

головний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України

Стаття присвячена одній із актуальних проблем сучасної освіти – формуванню компетентного учня-читача в реаліях Нової української школи. Актуалізовано питання оновлення змісту шкільної літературної освіти та підготовки інноваційного програмового і навчального забезпечення курсу літератури для 5–6 класів із урахуванням вимог нового Державного стандарту базової середньої освіти. Представлено концепцію підручника інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для 5 класу Нової української школи (автори – Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, І. А. Тригуб, О. А. Слижук), підготовленого в Інституті педагогіки НАПН України, що ґрунтується на реалізації читацькоцентричного та текстоцентричного принципів у процесі опрацювання художніх текстів і навчального матеріалу. Розкрито дидактичний і методичний потенціал змісту і структури означеного підручника щодо формування ключових компетентностей учнів-читачів. Презентовано конкретний навчальний матеріал для унаочнення організації продуктивної читацької діяльності учнів-підлітків, орієнтованої на

послідовне формування ключових компетентностей у процесі текстуального вивчення творчості українських і зарубіжних письменників. Зокрема, акцентовано на тематичних рубриках підручника та системі запитань репродуктивного, дослідницького і творчого характеру, що методично ефективно сприяють формуванню в учнів таких компетентностей, як вільного володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, математична компетентність, компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, компетентність «навчання впродовж життя», громадянська та соціальна компетентності, культурна компетентність, підприємливість та фінансова грамотність.

Ключові слова: шкільна літературна освіта; Нова українська школа; інтегрований курс літератур (української та зарубіжної), підручник, ключові компетентності, учні-читачі.

This article is dedicated to one of the central issues of modern education: the formation of a competent student-reader in the realities of the New Ukrainian School. The question of updating the content of literary education in schools and preparing innovative curricular and educational support for 5th – 6th grade literature courses is addressed, taking into account the requirements of the New State Standard of Basic Secondary Education. We present a concept of the textbook for an integrated course in literature (both Ukrainian and foreign) for the 5th grade of the New Ukrainian School (authors – T. O. Yatsenko, V. I. Pakharenko, I. A. Trygub, O. A. Slizhuk), prepared at the Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences. Our concept is grounded in the application of reader- and text-centric principles to the process of working through literary texts and educational material. We elaborate on the didactic and methodological potential of the content and structure of the textbook for the formation of key competencies in student-readers. We present excerpts of specific educational material to demonstrate the organization of productive reading

practices among adolescent students, focused on the consistent formation of key competencies in the textual study of Ukrainian and foreign writers. In particular, we place an emphasis on thematic sections of the textbook and a system of reproductive, research-based, and creative questions that methodically and effectively contribute to the formation of the following student competencies: fluency in the state language; the ability to communicate in their native and foreign languages; mathematical competencies; competence in the field of natural sciences, engineering and technology, innovation, and environmental sciences; information and communication competencies; “lifelong learning”; civic, social, and cultural competency; entrepreneurship and financial literacy.

Key words: secondary literary education; New Ukrainian School; integrated literature course (Ukrainian and foreign); textbook; key competencies; student-readers.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Оновлення змісту шкільної літературної освіти в реаліях НУШ ґрунтується на засадах компетентнісного підходу. На послідовне формування читацької та ключових компетентностей учнів, активізацію їхнього читацького й особистісного саморозвитку зорієнтована чинна модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (українська та зарубіжна)» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»; наказ МОН України № 795 від 12 липня 2021 р.), підготовлена в Інституті педагогіки НАПН України» [2]. У документі зазначається, що дидактико-методичний потенціал програми забезпечує можливість формування в процесі вивчення літературного курсу *ключових компетентностей*, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, та *читацької* як предметної *компетентності* учнів 5–6 класів НУШ. Цей результативний складник програми конкретизовано в рубриці «Очікувані результати навчання». Відтак набуває актуальності питання підготовки відповідно до нової програми підручника літератури нового покоління, що стане одним із ефективних засобів підвищення якості

літературної освіти, дієвим чинником зростання мотивації учнів-підлітків до осмисленого засвоєння предметного змісту нового шкільного літературного курсу, розвитку читацького інтересу до високохудожніх творів української та зарубіжної літератур і формування компетентного учня-читача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема створення шкільних підручників, зокрема й літератури, різноаспектно розкривається в публікаціях О. Бандури, Н. Бібік, М. Бурди, Н. Волошиної, Н. Гоголь, М. Головка, В. Мартиненко, П. Мороз, В. Олефіренка, О. Петрук, О. Пометун, Т. Ремех, О. Савченко, Т. Яценко та інших. Дослідники суголосні в тому, що в реаліях сучасної шкільної освіти актуалізується питання компетентнісної спрямованості підручників, їх дієвості як одного із ефективних засобів формування ключових і предметної компетентностей учнів-читачів (Є. Волощук, О. Ісаєва, Ж. Клименко, О. Ніколенко, В. Пахаренко, О. Слижук, А. Фасоля, В. Шуляр, Т. Яценко та інші).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми – формування ключових компетентностей учнів у системі сучасної шкільної літературної освіти НУШ.

Мета статті – розкрити дидактико-методичний потенціал нового підручника «Література (українська та зарубіжна)» як ефективного засобу формування ключових компетентностей учнів 5 класу НУШ.

Виклад основного матеріалу. «Принциповою інновацією у створенні підручників нового покоління, як слушно зазначала О. Савченко, є потреба взаємопов'язаної реалізації ключових і предметних компетентностей у процесі опрацювання текстів різних видів, які відповідають пізнавальним потребам і можливостям сучасних дітей» [1, с. 65]. На засадах компетентнісного підходу підготовлено підручник інтегрованого курсу літератур для 5 класу НУШ «Література (українська та зарубіжна)» (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, І. Тригуб, О. Слижук), що має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ МОН України № 140 від 8 лютого 2022 р.) [2]. Його концепція базується на реалізації

читацькоцентричного та текстоцентричного принципів у процесі опрацювання художніх текстів і навчального матеріалу. Відповідно розроблено й структуру означеного підручника-хрестоматії – пріоритет у побудові надано художньому тексту, первинне враження від прочитання якого обумовлює подальшу навчальну діяльність учнів-читачів.

Підручник має вагомий дидактико-методичний потенціал, як у змістовому, так і в методичному аспектах, для формування *ключових компетентностей* учнів, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти (2020).

Реалізація компетентнісно орієнтованої моделі шкільного навчання літератури передбачає формування ключової компетентності п'ятикласників щодо *вільного володіння державною мовою*. Прикметно, що в цілому концепція підручника ґрунтується на важливості формування в учнів любові до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, розуміння української літератури в контексті світової культури. Також у кожній навчальній темі підручника передбачено завдання на розвиток у п'ятикласників уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти. Наприклад, у рубриці «Мовна скарбничка» подано таке завдання: «Пригадай, що таке пряме та переносне значення слова. Зверни увагу, що слова в прислів'ях і приказках вживаються як у прямому, так і у переносному значеннях. Наведи приклади використання слів у творах малих жанрів фольклору в різних значеннях».

Навчальний матеріал підручника ефективно сприяє формуванню в учнів ключової компетентності *«Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами»*. Так, вивчаючи казку братів Грімм «Пані Метелиця», п'ятикласники мають можливість ознайомитися з пізнавальною інформацією рубрики «Мовна скарбничка» та виконати таке завдання: «У Німеччині в сніжну погоду можна почути вислів:

«Гульда (так часом називають пані Метелицю) стелить ліжко». Знайди у казці пояснення цьому вислову».

У процесі опрацювання оповідання канадського письменника Е. Сетона-Томпсона «Снап» важливо пояснити тлумачення назви породи собак та імені головного героя твору. Відтак змістове наповнення рубрики «Мовної скарбнички» збагатить знання школярів: «Бультер'єр (від англ. bull terrier, bull – бик і terrier – тер'єр) – порода собак, що належить до тер'єрів. Англійське слово terrier походить від латинського terra – земля. В англійську мову слово bull terrier прийшло з французької, де означає земляна собака, собака нори. Собаки цієї породи полюють на гризунів, що живуть у норах. Снап (від англ. snap) – миттєво хапати. Джинджер (від англ. ginger) – рослина імбир. Його використовують, зокрема, для приготування печива. Відповідно джинджерснап (від англ. gingersnap) – хрустке імбирне печиво (пряник). Часто це печиво виготовляють у вигляді чоловічка».

Доступно для п'ятикласників подано пояснення імен героїв повісті-казки англійського письменника Дж. Р. Кіплінга «Мауглі»: «Ім'я головного героя твору завдяки письменнику Джозефу Редьярду Кіплінгу набуло широкого значення. Саме словом Мауглі називають дитину, яка виросла серед тварин. Такі історії й нині трапляються в реальному житті. Зазвичай ці діти втрачають здатність до спілкування з людьми. Завдяки Дж. Р. Кіплінгу ти тепер знаєш навіть деякі слова із мови гінді – однієї з тих мов, якими користуються в далекій для нас Індії. Так, слона звати Хатхі (у деяких перекладах – Хаті). Це не лише ім'я. Хатхі у перекладі з мови гінді означає «слон». Ім'я ведмедя Балу в перекладі з гінді означає «ведмідь».

Під час вивчення казки «Аліса в країні Див» запропоновано тлумачення імені автора твору: «Письменник гарно володів іноземними мовами. Саме завдяки таким знанням з'явився і знаменитий псевдонім Доджсона – результат хитромудрої головоломки, придуманої ним. Ім'я Charles Lutwidge він спочатку переклав латиною. Вийшло Carolus Ludovicus.

А вже це ім'я знову переклав англійською, переставивши слова місцями. Так і з'явився Lewis Carroll – Льюїс Керрол».

Здатність розвивати і застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті передбачає ключова *математична компетентність*. На її формування орієнтує рубрика «Поміркуй!» навчальної теми, присвяченої вивченню оповідання Е. Сетона-Томпсона «Снап»: «Миля – це британська та американська міра довжини, що дорівнює приблизно 1609, 344 метра. На якій відстані в кілометрах і метрах знаходився від героїв твору вовк?».

Виконання нескладних обчислень допоможе чітко уявити реальні відстані в звичних для сприйняття юними українськими читачами одиницях вимірювання. Як-от: «В оповіданні Е. Сетона-Томпсона «Снап. Історія бультер'ера» міри довжини подано не в звичних для нас кілометрах, метрах чи сантиметрах, а в інших одиницях вимірювання. Так, ярд – це британська й американська міра довжини, що дорівнює 91,44 см, а фут – британська й американська міра довжини, що дорівнює 30,48 см. Знайди в тексті оповідання речення, в яких відстань вказано у футах, ярдах і милях. Обчисли зазначену відстань у кілометрах і метрах. Зачитай змінені тобою речення».

Ключова компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій передбачає формування наукового світогляду учнів. Так, під час вивчення творчості німецького письменника Е. Распе п'ятикласникам запропоновано таке завдання: «Поміркуй над цими висловами видатних людей: «Без фантазії немає мистецтва, як немає й науки» (композитор Ференц Ліст). «Ті, хто бачать сни наяву в ясний день, завжди йдуть набагато далі від тих, хто бачить сни, тільки засинаючи ночами» (письменник Едгар Аллан По). «Наука виграє тоді, коли її крила розкуті фантазією» (фізик і хімік Майкл Фарадей). «Не може бути ні великого інженера, ні видатного хіміка, ні славетного лікаря, якщо вони не обдаровані здатністю до фантазування» (письменник Микола Трублаїні). Як ти гадаєш, яке значення в житті людини має фантазія? Чому Мюнхгаузен придумує усі ці небувалиці?»

Виконання завдання пізнавально-пошукового характеру в процесі ознайомлення з творчістю датського казкаря Г. К. Андерсена також спонукає формуванню ключової компетентності учнів у галузі природничих наук: «Знайди Данію на мапі Європи й уявно проклади маршрут, яким можна дістатися з України до батьківщини письменника».

Інноваційність є важливою якістю сучасної людини, здатної адаптуватися у динамічно змінному світі. Відтак формування в учнів здатності реагувати на зміни та долати труднощі, мотивувати себе та розвивати в собі стійкість і впевненість, щоб навчатися і досягати успіхів сприятиме формуванню *інноваційності* як *ключової компетентності*. Так, вивчаючи арабську народну казку зі збірки «Тисяча і одна ніч» п'ятикласникам запропоновано поміркувати над таким запитанням: «Які емоції викликав у тебе образ Аладдіна? Чи прийнятною для тебе є його поведінка? Чи часто тобі доводилося переборювати власні лінощі? Сформулюй декілька порад Аладдінові, як йому подолати свою ліню».

Твори інтегрованого курсу літератур, зокрема тематичного розділу «Дивовижний світ природи», мають потужний дидактико-методичний потенціал для послідовного формування в учнів ключової *екологічної компетентності*. Так, на усвідомлення необхідності охорони природи та важливості її збереження орієнтоване завдання, рекомендоване для глибокого осмислення казки Г. К. Андерсена «Русалонька»: «Як ти гадаєш, які деталі підводного світу, описані автором, є реальними, а які фантастичними, казковими? Подивися пізнавальне відео «Морські мешканці» та перевір свої припущення».

Під час опрацювання казки англійського письменника О. Вайльда «Щасливий принц» запропоновано запитання репродуктивного характеру: «Чому Ластівка не думає про своє виживання? Чим може закінчитися для неї зимівля в холодному кліматі? Пригадай, які птахи не відлітають у теплі краї і як вони проводять зиму».

У рубриці «Читай і досліджуй» під час вивчення поезії П. Тичини школярам запропоновано виконання завдання творчого характеру: «А чи знаєш ти, що дзвоників існує майже 300 видів? Ці чудові квіти бувають лісові, польові, гірські. Підготуй для однокласників/однокласниць презентацію про ці квіти, супроводжуй її виразним читанням вірша П. Тичини».

Емоційний стан п'ятикласників після прочитання та методично правильно побудованої роботи над опрацюванням змісту оповідання М. Вінграновського «Гусенятко» дозволить виконати таке дослідницьке завдання: «Тема гармонійного співіснування природи й людини є надзвичайно актуальною. Задля власного внеску в збереження довкілля пропонуємо тобі виготовити рекламний плакат або ж створити відеоролик про важливість охорони природних ресурсів Землі, її тваринного і рослинного світу. Презентуй свої напрацювання однокласникам/однокласницям – розмісти його на спеціальному стенді в своїй школі або ж у будинку, в якому ти мешкаєш. Допоможи птахам! Ти можеш виготовити для них шпаківні або ж годівнички та кожного дня насипати туди зерна чи крихт хліб».

Впевнено і відповідально використовувати цифрові технології в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності – це вміння, формування яких акумульовано в ключовій *інформаційно-комунікаційній компетентності*. З цією метою в процесі вивчення арабської народної казки «Аладдін» зі збірки «Тисяча і одна ніч» учням запропоновано завдання пізнавально-пошукового характеру: «У наші дні у більшості країн світу для позначення тисячі часто використовується лише одна літера «к». Зрозуміти сенс такого позначення легко на прикладі запису 4к, що позначає можливості монітора. Якщо ти розумієшся на комп'ютерах, то знаєш, характеристика 4к вказує приблизно на 4 тисячі пікселів по горизонталі. Якщо тебе зацікавила ця інформація, дізнайся про походження такого позначення числа 1000».

У контексті викликів інформаційного суспільства особливої значущості набуває *ключова компетентність «навчання впродовж життя»*. Наприклад, у процесі вивчення навчальної теми, присвяченої народним казкам, важливо актуалізувати знання п'ятикласників та запропонувати поділитися ними з іншими: «Які народні казки відомі тобі з початкової школи? Яка з них стала твоєю улюбленою? Чому? Коротко розкажи її своїм друзям».

На формування в п'ятикласників уміння працювати в колективі чи самотійно, організувати своє навчання спрямоване творче завдання, що рекомендоване в процесі опрацювання давньоукраїнської легенди про Березиню: «Підготуй презентацію про символічне значення орнаментів на писанках, рушниках чи сорочках, про те, якими були традиційні українські обереги. Для виконання цього дослідження скористайся фондом власної чи шкільної бібліотеки або ж прочитай книжку Сергія Плачинди «Міфи й легенди стародавньої України».

Одним із завдань сучасної шкільної літературної освіти є формування *ключових громадянської та соціальної компетентності* учнів, тобто громадян України, патріотів, особистостей з активною громадянською позицією, здатних до виявлення поваги, толерантності до інших. Так, патріотичне спрямування має рубрика «Читацький путівник» до розділу «Україна і я», де в зверненні до юних учнів-читачів зазначається «Для кожної людини в світі рідний край – найдорожчий серцю. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю – як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця – Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспіваний український край».

Формуванню цих ключових компетентностей п'ятикласників сприяє робота над оповіданням З. Мензатюк «Мій тато став зіркою». Зокрема,

навчальний матеріал рубрики «Мовна скарбничка» спонукає до роздумів про гідність як важливу рису характеру людини: «В оповіданні «Мій тато став зіркою» йдеться про історичні події, які називають Революцією гідності. А що таке гідність? Це повага людини до себе та інших. Ця людська якість зумовлена тим, що кожна особистість самоцінна й неповторна». А рубрика «Поміркуй!» пропонує виконання завдання із залученням власного читацького і життєвого досвіду: «Гідність виявляється щоденно у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду».

Змістове наповнення рубрики «У колі мистецтв» навчальної теми, присвяченої вивченню оповідання О. Сайко «Гаманець», також є зразком формування активної громадянської позиції учнів на прикладі творчості художниці Є. Гапчинської. Зокрема, у підручнику зазначається: «Про дружбу написано не лише літературні твори, а й твори образотворчого мистецтва. Картини сучасної української художниці Євгенії Гапчинської життєрадісні та світлі. Її зворушливі персонажі веселі й безжурні. На перший погляд може здатися, що художниця не помічає, що навколо неї багато проблем і горя, а дитинство може бути таким гірким, як у Ритки із оповідання О. Сайко «Гаманець». Однак Є. Гапчинська багато уваги приділяє вирішенню проблем дітей, займається благодійністю. Художниця розповідає: «У мене є мрія — щоб у кожному дитячому будинку була хоч би одна моя робота, яка б стала світлим промінчиком для його мешканців».

Підручник інтегрованого курсу літератур вирізняється культурологічною спрямованістю. На формування *ключової культурної компетентності* учнів орієнтує його наскрізна рубрика «У колі мистецтв», Пізнавальна і доступна для п'ятикласників навчальна інформація про національні та зарубіжні культурні надбання (репродукції художніх полотен, фото скульптурних, архітектурних пам'яток, короткий аналіз художніх полотен і музичних творів тощо) допомагає глибокому осмисленню ідейно-художнього змісту літературного твору, формуванню вмінь проводити

мистецькі паралелі в процесі його вивчення. Так, під час опрацювання вступної навчальної теми про значущість читання і книг у житті людини акцентується на важливості й інших видів мистецтва. «Серед них – музика, живопис, скульптура, архітектура, театр, кіно та інші. Та головне, що об'єднує справжні твори мистецтва різних видів, – це їхня мистецька цінність, пізнавальне, виховне, естетичне значення, яке вони мають для людей».

Розвитку в учнів інтересу до культурних і мистецьких здобутків, вихованню шанобливого ставлення до культурних традицій українців чи інших народів, а також здатності до емоційних переживань, уміння виявляти ціннісне ставлення до різних видів мистецтва сприяє система запитань до рубрики «У колі мистецтв». Наприклад, «Розглянь картини, де зображено дітей, які читають книги? Що, на твою думку, спільного між полотнами французького художника кінця ХІХ – початку ХХ ст. О. Ренуара, української художниці середини ХХ ст. Т. Яблонської та творами сучасних митця/мисткині – української художниці Є. Гапчинської та американського художника Дж. Дейлі? Який висновок про значення книги в житті дітей різних епох ти можеш зробити?»

На уроках інтегрованого курсу літератур учитель також має можливість формувати в учнів *ключову компетентність «підприємливість та фінансова грамотність»*. Так, на розвиток ініціативності, уміння розв'язувати проблеми орієнтують запитання, що запропоновані учням під час опрацювання казки «Русалонька» Г. К. Андерсена: «Подискутай з однокласниками/однокласницями на тему: хто має рацію — героїня чи її бабуся? Який світ кращий – підводний чи земний? Русалоньку привабив «вищий» світ тільки після того, як вона закохалася, чи так було й раніше? Обґрунтуй судження уривками з твору»; «Подискутай з однокласниками/однокласницями: чому принц віддав перевагу принцесі, а не русалоньці? Чи можна засуджувати його за такий вибір?».

Висновки. Зміст і структура, різні види навчальної діяльності з художнім і навчальним матеріалом підручника інтегрованого курсу літератур

для 5 класу НУШ – аналітико-синтетичні операції над текстом художнього твору, опрацювання відомостей про письменників, теоретико-літературних понять, система запитань і завдань різного характеру – оптимально сприяють послідовному формуванню ключових компетентностей учнів-підтків, їхньому особистісному і читацькому саморозвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Савченко О. Я. Інноваційний потенціал підручника з читання. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 3. С. 65–71.

2. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Тригуб І. А., Слижук О. А. Література (українська та зарубіжна): підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. Ч. 1.; Ч. 2. Режим доступу: <https://lib.imzo.gov.ua/vibr-pdruchnikv-5-klas-2021---2022-roki/konkursniy-vidbr/1movno-literaturna-osvtnya-galuz/5-ntegrovan-kursi/literatura-ukraska-ta-zarubzhna-pdruchnik-ntegrovanogo-kursu-dlya-5-klasu-zzso-u-2-kh-chastinakh/literatura-ukraska-ta-zarubzhna-pdruchnik-ntegrovanogo-kursu-dlya-5-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti-u-2-kh-chastinakh-yatsenko-t-o-pakharenko-v--trigub--a-slizhuk-o-a/>

3. Яценко Т. О., Тригуб І. А. Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ: Педагогічна думка, 2021. 62 с. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/729539/>